Kuusiston kartanon puutarhan hedelmäpuut

Kiitokset

Kiitän Museovirastoa siitä, että Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskuksen MTT:n vetämä *Perinnekasvit museopuutarhassa* -hanke on saanut toimia Kuusiston kartanon hedelmätarhassa. Kiitokset yhteistyöstä yli-intendentti Lea Värtiselle Suomen Kansallismuseosta ja johtava rakennuttaja Marja Ivarsille kulttuuriympäristön hoidon osastolta. Erikoissuunnittelija Satu Mikkonen-Hirvonen työryhmineen kulttuuriympäristön hoidon osastolta on tehnyt ison urakan hedelmätarhan raivaustöissä. Museonhoitaja Leena Venhe on auliisti esitellyt hedelmäpuita.

Kiitän MTT:n tutkimustiimiä, johon ovat kuuluneet erikoistutkija Kristiina Antonius, tutkija Merja Hartikainen, tutkimusmestari Hilma Kinnanen ja paikkatietoasiantuntija Hannu Ojanen. On ollut suuri ilo työskennellä näiden ammattilaisten kanssa.

Hankkeessa on toimittu kolmessa museopihassa Varsinais-Suomessa. Kaksi kohteista sijaitsee Kaarinassa. Ne ovat Museoviraston hallinnassa olevat kartanomuseot Kuusistossa ja Pukkilassa. Kolmas on Yläneen kotiseutuyhdistyksen kotiseutumuseon pihapiiri Pöytyän Yläneellä.

Hankkeen rahoitus on tullut Suomen Kulttuurirahaston Varsinais-Suomen rahastolta sekä Euroopan maaseudun kehittämisen maatalousrahaston Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelmasta (Leader-ohjelma) Varsinais-Suomen elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksesta Varsin Hyvä ry:n toimintaryhmän alueelta.

Kaiken taustalla vaikuttaa Kansallinen kasvigeenivaraohjelma, jonka tärkeänä tehtävänä on lisätä kiinnostusta vanhoihin maa- ja puutarhatalouden kasveihin, jotka ovat sopeutuneet suomalaisiin kasvuolosuhteisiin ja ovat osa viljelykulttuuriamme.

Jokioisissa ja Piikkiössä 6.6.2013

Maarit Heinonen

Sisällysluettelo

KIITOKSET 2

TERVETULOA KUUSISTON KULTTUURIMAISEMAAN! 4

KARTANON HEDELMÄTARHA 8

LAJIKETUNNISTUKSIA JA KUNTOARVIOINTEJA 9

OMENAPUUT 12
- ’Antonovka’ 12
- ’Arvid’ 14
- ’Grå Gylling’ 16
- ’Kaneli’ 18
- ’Rosenhäger’ 20
- ’Röd Vinterkalvill’ 22
- ’Sävstaholm’ 24
- ’Åkero’ 26
- ’Samo’, ’Jaspi’ ja ’Make’ 28
- Omenapuu numero 30 30
- Omenapuu numero 32 32
- Koristeomenapuut 33

PÄÄRYNÄPUUT 35
- ’Cecilia’ 35
- ’Forssin päärynä’ 36
- Päärynäpuut numerot 65 ja 66 37

LUUMUT JA KIRSIKAT 38

KIRJALLISUUTTA 39

Tervetuloa Kuusiston kulttuurimaisemaan!

Kuusiston kartano sijaitsee keskiaikaisessa kulttuurimaisemassa Kuusiston saarella Piikkiönlahdella. Kuusisto kuuluu nykyään Kaarinan kaupunkiin.

Muutaman sadan metrin päässä kartanosta sijaitseva Kuusiston piispanlinna oli Suomen katolisen kirkon keskus parin vuosisadan ajan vuoteen 1528 asti, jolloin Ruotsin kuningas **Kustaa Vaasa** määräsi linnan purettavaksi. Jäljellä on yhä rauniot, joita on tutkittu ja korjattu yli sadan vuoden ajan.

Kuusiston kartano on ollut rakennettuna ja viljeltynä keskiajalta saakka, jolloin se palveli piispanlinnan taloutta.

Nykyinen punamullattu päärakennus on yksi vanhimpia säilyneitä puisia asuinrakennuksia Suomessa. Se on valmistunut 1738 Suomen sotaväen päällikön, Turun jalkaväkirykmentin everstin virkataloksi.

Se rakennettiin aikana, jolloin maaseudun yleisin asumismuoto oli sisäänlämpiävä savutupa. Aikanaan se oli maamme huomattavampia virkataloja, joka rakennettiin noudattaen säätyläisasumusten standardeja, karoliinista arkkitehtuuriperinnettä ja Tukholmassa tehtyjä virallisia mallipiirustuksia. Vastaavanlainen karoliininen kartanotyyli on säilynyt Suomessa Kuusiston lisäksi vain Ristiinan Brahelinnassa.

Kartanon päärakennus oli erittäin huonossa kunnossa, kun se siirtyi Museoviraston hallintaan vuonna 1978. Rakennus on kunnostettu huomioiden vuosisataiset rakentamistraditiot, rakennuksen yksityiskohdat ja ominaispiirteet.

Kuusiston kartanopuutarhan noin 1,2 hehtaarin alue pursuaa lajirunsautta. Puutarhan aluskasvillisuus koostuu lukuisista vanhan kulttuurin rohto- ja koristekasveista. Erityisen runsaana kasvavat vuohenputki, keltamo ja jalokiurunkannus. Hullukaalikin on joskus ilmestynyt esiin puutarhan liepeillä.

Vanhimmat Suomea koskevat tiedot keltamon esiintymisestä ovat vuodelta 1556, jolloin Kustaa Vaasa mainitsee kasvin lääketieteelliset ominaisuudet kirjeessään Viipurin varuskunnalle. Keltainen maitiaisneste on myrkyllinen, se kirvelee iholla ja ärsyttää limakalvoja.

Voimakkaasti leviävää vuohenputkea on käytetty lievittämään kihtiä ja ruuansulatusvaivoja. Vuohenputkea on viljelty keskiajalla luostari-puutarhoissa, ja Suomessakin viljelyä on ilmeisesti harjoitettu vielä 1900-luvulla.

Erikoisin Kuusiston kasveista on uhanalainen isotakiainen, jota tavataan vanhan kulttuurin seuralaisena. Kuusisto on isotakiaisen vanhin ja tunnetuin kasvupaikka. Sen siemeniä on löydetty Kuusiston linnan keskiaikaisista kerroksista.

Jopa parin metsin mittaiseksi kasvava isohirvenjuuri on harvinainen viljelyjäänne ja puutarhakarkulainen, jonka kuivattua juurta on käytetty muun muassa keuhkotautien ja katarrien hoitoon.

Vuosikymmenten saatossa hedelmätarha on muuttunut enemmän puistomaiseksi, kun tammien, saarnien, vuorijalavien, lehmusten, vaahteroiden ja euroopanlehtikuusten runkojen ympärysmitat ovat paksuntuneet. Kartanolta Kuusiston piispanlinnan raunioille päin johtava lehmuskuja on istutettu 1800-luvun alussa.

Natura-alueeseen kuuluvan puutarhan koillisessa raja-aidanteessa kasvaa komeaa ja korkeaa pähkinäpensasta. Länsi-luoteissuuntaisessa aidanteessa kasvaa syreeniä, josta on jäljellä vanhoja yksilöitä. Kaakkoissuuntainen raja-aidanne on monilajinen, siinä kasvaa muun muassa tuomia, saarnea ja kirsikoita.

Puutarhassa on kaksi vanhaa syreenimajaa ja kartanon edustalla on vanha syreenipensas. Syreenit ovat vanhaa violettikukkaista pihasyreenin muotoa. Aidanneista ja puutarhan alueelta on löydetty yksittäisiä pensasruusuja. Puutarhassa on myös komeat kasvustot vanhaa terttuseljaa, lehtokuusamaa, idänvirpiangervoa ja aitoa pihajasmiketta.

Kartanon hedelmätarha

Hedelmätarhassa kasvaa 52 omenapuuta, 8 päärynäpuuta ja useita luumupuita sekä runsaasti kirsikoita. Hedelmäpuiden iästä ei ole tarkkaa tietoa.

Tiedetään, että Kuusiston kartanossa oli suuri hyvin hoidettu hedelmätarha 1800-luvun loppupuoliskolla. Suomalaisen hedelmäkasveja tutkivan tieteenalan uranuurtaja, suomalaissukuinen **Alexandra Smirnoff** (1839–1913) vieraili kartanon puutarhassa kesällä 1892. Smirnoff edisti neuvonta- ja tutkimustyöllään merkittävästi hedelmänviljelystä Suomessa. Hän matkusteli eri puolilla maata neuvoen ja kooten aineistoa *Suomen pomologiian käsikirjaan*, joka ilmestyi vuonna 1894.

Hedelmätarhan vanhin omenapuu on luoteissuuntaisen syreeniaidanteen vieressä. Se on varmasti kasvanut puutarhassa Smirnoffin vierailun aikaan ja on mahdollisesti ollut kookas jo tuolloin.

Vanhimmat omenapuista lienevät noin 100–150-vuotiaita. Monet omenapuista on tiettävästi istutettu 1900-luvun alkupuolella. Lisäksi puutarhassa on uudempia puutarhan kunnostusvuonna 1992 istutettuja omenapuita.

Lajiketunnistuksia ja kuntoarviointeja

Perinnekasvit museopuutarha –hankkeen tavoitteena oli koota Kuusiston hedelmätarhan kasveihin, ja etenkin omena- ja päärynäpuihin, liittyviä tietoja. Kasvitietojen hallinnan avuksi otettiin paikkatieto.

Hedelmätarhan puut, pensaat ja aidanteet sekä rakennukset ja rakennelmat paikkamitattiin. Omena- ja päärynäpuut numeroitiin. Hedelmätarhasta on laadittu karttoja erilaisiin käyttötarkoituksiin, kuten yleisökartaksi ja kunnostussuunnitelman avuksi.

Omena- ja päärynäpuiden lajiketunnistuksia on tehty morfologisesti ja DNA-tekniikalla. Hedelmän ulkomuodosta tehtyä lajiketunnistusta on tarkistettu hedelmäpuun nuorista lehdistä eristetystä DNA:sta. Kuusiston omenoista ja päärynöistä ajettua DNA-analyysin tulosta on verrattu MTT:ssä koottuun omenoiden ja päärynöiden DNA-referenssiaineistoon, jota on täydennetty

etenkin pohjoismaisilla aineistoilla. Jos näytteelle löytyy verranne, se varmistaa lajikenimen.

Lajikenimeä emme saaneet koristeomenapuille, joilla lajikenimeäminen ei ole ollut yhtä yleistä kuin tarhaomenapuilla. Lisäksi kaksi omenapuuta jäi toistaiseksi ilman lajikenimeä. Toinen näistä on mitä ilmeisimmin perusrunkoinen. Kaksi keskenään samanlaista vanhaa päärynäpuuta jäi myös ilman lajikenimeä.

Villeiksi omenapuiksi, toisin sanoen perusrungoista kasvaneiksi tai siemenestä kylväytyneiksi, osoittautui neljä puuta, jotka on poistettu puutarhan kunnostuksen yhteydessä vuonna 2010.

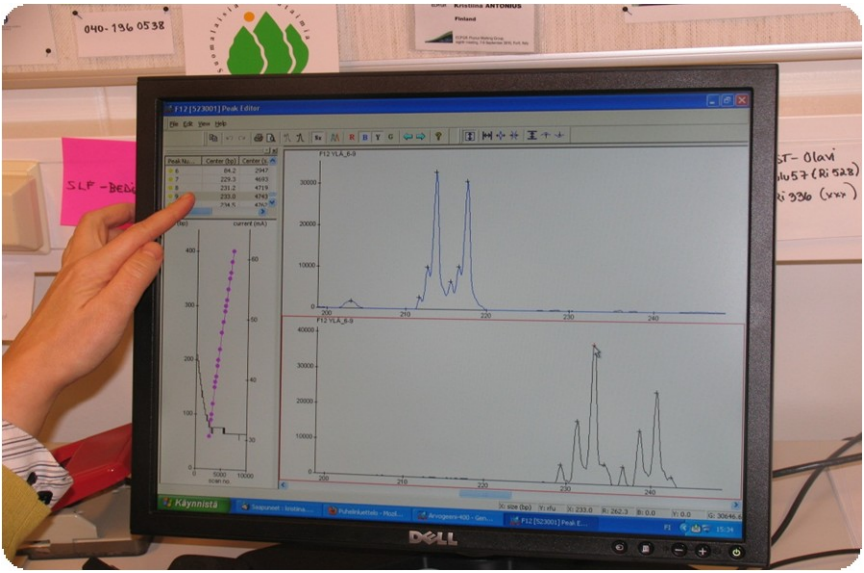

Kuusiston hedelmätarhasta laadittiin kunnostussuunnitelma, jonka tavoitteena oli hedelmätarhan puiden elinvoimaisuuden parantaminen.

Lisäksi kunkin omena- ja päärynäpuun kunto arvioitiin ja laadittiin yksilöllinen hoitosuunnitelma.

Livian oppilaitoksen Paimion arboristiopiskelijat tekivät isompien puistopuiden kuntoarvioinnin vuonna 2011.

Museoviraston kulttuuriympäristön hoidon työryhmä on toteuttanut suunnitelman mukaan hedelmätarhan kunnostusta raivaamalla ylikasvaneita aidanteita, puistopuita ja kirsikoita. Livian oppilaitoksen Tuorlan puutarha-alan opiskelijat opettajiensa johdolla ovat tehneet hedelmäpuiden kevätleikkauksia.

Omenapuut ’Antonovka’

’Antonovka’ on peräisin Ukrainasta. Se on Venäjän vanhimpia ja laajimmalle levinneitä lajikkeita. Se kuuluu helpoimmin viljeltäviin ja kaikista kestävimpiin lajikkeisiin. Vanhoissa villiintyneissä puutarhoissa useimmiten pisimpään säilyvät ’Antonovkat’ ja ’Kanelit’.

Suomeen ’Antonovkaa’ istutettiin ainakin jo 1840-luvulla Valamon luostarin hedelmätarhaan, mahdollisesti sitä ennenkin Viipurin seudulle ja Artjärvelle.

Kuusiston kartanon puutarhassa on kahdeksan ’Antonovkaa’. Vanhimmat niistä lienevät peräisin 1800-luvun lopulta. ’Antonovkat’ ovat kartanon länsi- ja eteläpuolella: numerot 5, 11, 14, 16, 29, 31, 35 ja 36.

’Antonovka’ on todennäköisesti mukana useassa suomalaisessa maatiaislajikkeessa. Sitä on käytetty jalostuksessa sekä omenaruven että talvenkestävyyden lähteenä. ’Antonovkan’ siementaimia on käytetty ja käytetään edelleen perusrunkoina, kun halutaan erittäin kestävä taimi.

’Antonovka’ on talviomena. Se valmistuu poimittavaksi syys-lokakuun vaihteessa ja kypsyy syöntikuntoon noin kuukauden varastoinnin aikana säilyen parhaimmillaan pitkälle seuraavan vuoden puolelle. Sen sato voi olla hyvin runsas, mutta toisaalta sillä on taipumusta jaksottaissatoisuuteen.

Hedelmä on usein epäsymmetrinen ja harjuinen. Vihreä pohjaväri saa varastoinnin aikana kellertävän sävyn. Joinakin vuosina se saa hiukan oranssin punaista peiteväri ä auringonpuoleiseen poskeensa.

Maku on hapahko, mutta se on hienoarominen. ’Antonovkan’ suurin arvo on kuitenkin sen soveltuvuudessa säilykkeiden, hillojen ja marmeladien valmistukseen.

’Arvid’

’Arvid’ -lajikkeen oletetaan syntyneen 1800-luvulla Ruotsissa, Tynnelsön tilalla ’Valkean Astrakaanin’ siemenestä.

Suomessa se on ollut melko vähän tunnettu, mutta Mustialaan se tiedetään tuodun 1896, ja muutamat taimistot ovat sitä jossakin määrin lisänneet. Niinpä se on kuulunut myös Kuusiston hedelmätarhaan.

’Arvid’ on kesäomena, joka kypsyy elokuun lopulla tai syyskuun alussa. Kesäomenien tapaan se on viisainta nauttia heti, sillä sen säilyvyys on varsin lyhytaikaista.

Kuusiston hedelmätarhassa on kaksi vanhaa, ehkä 1900-luvun taitteesta peräisin olevaa puuta: numerot 21 ja 23.

Lajike on varsin talvenkestävä, mutta sen heikoin puoli on alttius kasvitaudeille, mikä on ollut esteenä sen laajemmalle leviämiselle.

’Arvidin’ hedelmä muistuttaa ’Valkeaa Astrakaania’, mutta värittyy runsaammin saaden kauniin ruusunpunaista peiteväriä. Myös makua pidetään parempana kuin ’Valkoisen Astrakaanin’. ’Arvidia’ kehutaan omenakirjoissa ”erittäin herkulliseksi kestiomenaksi”.

Vanhoissa puutarha-lehdissä mainittu ’Kuusiston Astrakaani’ saattaisi hyvin olla tämä kyseinen ’Arvid’, niin paljon siinä on ’Astrakaanin’ piirteitä.

’Grå Gylling’

’Harmaa Gylling’ on hyvin vanha lajike. Sen epäillään olevan ranskalaista ’Postophe d’hiver’ alkuperää, mutta sopeutuneen Ruotsissa omaksi lajikkeekseen, ’Ruotsalaiseksi Talvipostofiksi’. Ruotsissa se tunnetaan paremmin nimellä ’Grå Gylling’.

Siitä tunnetaan useampia eri tyyppejä, mutta parhaana pidetään ’Grågylling av Skokloster’ – tyyppiä. Juuri sitä on eniten levitetty Uppsalan läänin taimistoista, joten mahdollisesti sitä edustaa myös Kuusiston kartanon ’Harmaa Gylling’.

Suomessa ’Harmaa Gyllingiä’ tiedetään viljellyn 1700-luvulta alkaen. Monet taimistot ovat sitä lisänneet ja 1800-luvulla sitä istutettiin moniin tarhoihin Etelä- ja Keski-Suomeen.

Kuusiston kartanon hedelmätarhassa on neljä vanhaa ’Harmaa Gyllingiä’: numerot 52, 54,55 ja 56.

’Harmaa Gylling’ on talviomena, korjuuvalmiudessa se on syys-lokakuun vaihteessa ja kestää parin kuukauden säilytyksen. Se on kelvollinen sekä talouskäyttöön että pöytähedelmäksi, mutta ei erityisen arvokas kummassakaan tarkoituksessa.

Lajike on osoittautunut talvenkestäväksi, mutta saastuu rupeen ja sitä pidetään alttiina hedelmäpuun syövälle.

’Kaneli’

Alkuperältään venäläisestä syyslajikkeesta ’Kanelista’ on Kuusiston hedelmätarhassa punaisia ja ruskeita värimuunnoksia.

Hedelmätarhassa on kymmenen ’Kaneli’-omenapuuta. Näistä kolme on vanhaa, arviolta satavuotiasta puuyksilöä: numerot 18, 22, 45. Loput seitsemän ovat nuoria vuonna 1992 istutettuja: numerot 1, 27, 28, 33, 39, 40, 50.

Kuusiston ’Punakanelien’ hedelmät ovat erityisen viiruisia.

Numero 22 on ’Ruskeakaneli’, myös ’Ananaskaneliksi’ kutsuttu.

Varmuudella ei tiedetä miltä seudulta Venäjää ’Kaneli’ on kotoisin, mutta sen oletetaan olevan Saratovista, Volga-joen varrelta Euroopan-puoleisen Venäjän kaakkoisosasta. Siellä sitä oli 1800-luvulla eniten viljelty ja sieltä löytyivät vanhimmat puuyksilöt.

’Kaneli’ levisi ensin Pietarin ja Moskovan välille ja koko Itämeren alueelle. 1890-luvulla itäisessä Suomessa tiedetään olleen yli 50 vuotta vanhoja ’Kaneli’-puita.

Kaneleista alkuperäisin lienee ’Keltakaneli’. ’Punakaneli’ ja ’Ruskeakaneli’ ovat tämän värimuunnoksia.

’Kanelit’ ovat ’Antonovkan’ohella kaikkein kestävimpiä omenalajikkeita ja ne kuuluivat vuosikymmenet kauppavakiolajikkeihin. Kaupallisessa viljelyssä ’Kanelin’ kasvutapa on epäedullinen ja se on paljolti poistunut omenatiloilta. Sen omintakeisella aromilla on kuitenkin edelleen vankat kannattajansa, minkä vuoksi sitä saa edelleen helposti taimimyymälöistä ja sitä istutetaan edelleen kotipihoihin.

’Rosenhäger’

’Rosenhäger’ on hyvin vanha, ehkä vanhin Ruotsissa viljelty lajike. Puutarhakirjoissa se on mainittu jo 1600-luvulla. Sen alkuperää ei tunneta. Aleksandra Smirnoff nimittää tätä ’Ruotsalaiseksi Rosenhägeriksi’, erotukseksi muista samannimisistä. Lajiketta ei kuitenkaan pidetä ruotsalaisena, vaan sen oletetaan olevan saksalainen.

Smirnoffin mukaan lajike on tullut Suomeen 1760-luvulla, vastaperustettuun Fagervikin puutarhaan. Samoin hän kertoo, että Kustön talossa on vanha puu, jota viime vuosina oli nuorennettu taitavalla oksimisella. Kuusiston kartanon alapuolella päärakennuksen kohdalla on monirunkoinen puu (nro 43), josta osa on ’Rosenhägeriä’ ja osa ilmeisesti perusrunkoa. Myös kartanon itäpäädyssä, puussa nro 53, on yksi oksa Rosenhägeriä. Ilmeisesti se on Smirnoffin tarkoittamaa taitavaa oksastusta, jolla lajike on saatu pelastettua.

Myös professori **Carl Renhold Sahlbergin** Huvitus-tilan mittavassa omenistossa Yläneellä kasvoi ’Rosenhäger’ 1800-luvun loppupuoliskolla. Tätä lajiketta saattaakin löytyä edelleen joistakin vanhoista omenatarhoista sekä Suomessa että Ruotsissa, kuten tämä Kuusiston puukin osoittaa.

’Rosenhäger’ on talviomena. Se valmistuu poimittavaksi vasta lokakuussa ja kypsyy varastossa nautintakelpoiseksi muutamassa viikossa säilyen yli joulun. Lajikkeella on kauniin kirkkaanpunainen peiteväri, jossa korkkihuokoset erottuvat selvästi vaaleina. Malto on hienorakeista, hyväntuoksuista ja maku aromaattinen. Sitä on aikanaan pidetty erittäin arvokkaana pöytähedelmänä. ’Rosenhäger’ saastuu sateisena kesinä rupeen ja sitä sanotaan alttiiksi lehtipuun syövälle.

’Röd Vinterkalvill’

Yhtä hyvin voitaisiin sanoa ’Punainen Talvikalvilli’, sillä tämä ruotsalainen nimi on käännös nimistä ’Calville Rouge d’hiver’, ’Rhode Winter-calville’ tai ’Red Winter-calville’.

Lajike kuuluu Euroopan vanhimpiin. Se on mainittu puutarha-alan kirjallisuudessa jo 1600-luvulla ja eri maissa se esiintyy hyvin monella nimellä.

Lajike on ollut myös Sahlbergin Huvitus-tilalla Yläneellä 1800-luvun loppupuoliskolla.

Kuusiston hedelmätarhan vanhin yksilö tätä lajiketta on arviolta 1900-luvun alusta. Puu numero 42 kasvaa aivan kartanon päärakennuksen alapuolella.

Se on huonokuntoinen puu, mutta sitä on lisätty ja istutettu kaksi tarhan itäpuoleiseen alakulmaan (nrot 48 ja 49) sekä yksi lounaiskulmaan (nro 37) vuonna 1992.

’Röd Vinterkalvillin’ hedelmän väri on tumman punainen ja peiteväri kattaa sen melkein kokonaan. Hedelmä on munanmuotoinen, keskikokoinen jääden meillä usein jopa pieneksi johtuen liian lyhyestä kasvukaudesta. Myös maku ja aromi saattavat jäädä vajaaksi ja hedelmä hiukan kuivakkaaksi.

Se kypsyy vasta lokakuulla, mutta säilyy pitkään jopa yli joulun, joten joulukuuseen koristeomenaksi se sopii hyvinkin.

’Sävstaholm’

’Sävstaholm’, tai ’Säfstaholmin-omena’ niin kuin Aleksandra Smirnoff sen kirjoittaa, on syntynyt 1830-luvulla Säfstaholmin tilalla Södermanlannissa Ruotsissa.

Säfstaholmin puutarhuri **G. Nilsson** ryhtyi lisäämään lajiketta 1870 luvulla. Se levisi nopeasti, ei ainoastaan Ruotsiin vaan myös muihin Pohjoismaihin mukaan lukien Suomeen. Se onkin Suomessa yksi tavallisimmista kesälajikkeista vanhoissa puutarhoissa.

’Arvidin’ lisäksi ’Sävstaholm’ on Kuusiston kartanon ainoita kesäomenia.

’Sävstaholmia’ on kartanon hedelmätarhassa kaksi yksilöä: numero 4 päärakennuksen länsipuolella ylärinteessä ja numero 20 samalla suunnalla alempana. Puut ovat vanhoja, vähintään 1900-luvun puolivälistä, mutta voivat olla vanhempiakin.

’Sävstaholm’ on kesäomena kypsyen poimittavaksi elokuun jälkipuoliskolla. Sen säilyvyysaika on lyhyt, joten se kannattaa syödä nopeasti. Hedelmä on kekomainen ja keltaista pohjaväriä peittää punaviiruinen peiteväri. Malto on aluksi mehukasta muuttuen nopeasti jauhoiseksi. Sille luonteenomainen tuntomerkki on erittäin avonainen siemenkota.

’Åkero’

Talviomena ’Åkero’ polveutuu Ruotsista Åkeron tilalta Södermanlandista 1700-luvun lopulla istutetusta puusta, joka eli 1990-luvulle asti. Se on epävarmaa, oliko emopuu kreivi **C.G. Essenin** Hollannista tuoma lajike vai siemenkylvöstä alkunsa saanut. Suomeen lajike levisi nähtävästi 1860-luvulla.

Kuusiston hedelmätarhassa on kymmenen ’Åkero’-omenapuuta. Näistä kahdeksan on arviolta satavuotista puuta ja loput kaksi vuonna 1992 puutarhan kunnostamisen yhteydessä istutettuja.

Päärakennuksen länsipuolella on kolme yksilöä: numerot 2, 6 ja 7. Hedelmätarhaa alaspäin mentäessä löytyvät puut 17 ja 19 sekä aivan lounaisessa kulmassa numerot 34 ja 38. Itäpuolen rinteessä on vielä kaksi ’Åkero’-puuta: numerot 57 ja 58.

Vuonna 1929 tehdyn kartoituksen mukaan ’Åkero’ oli tuolloin Suomen kolmanneksi yleisin omenalajike. Tämä vahvakasvuinen ja laajalatvuksiseksi kasvava talvilajike on yhä suosittu kotipuutarhojen omenapuu. Kuusiston ’Åkeron’ muodot ovat erityisen laadukkaita ja tuottavat isokokoisia ja maukkaita hedelmiä.

Hedelmä on lieriömäinen ja kellertävää pohjaväriä peittää tiilenpunainen ’Åkerolle’ tunnusomainen peiteväri. Se kypsyy korjattavaksi syys-lokakuun vaihteessa ja niitä on säilytetty jouluun asti ja ylikin. Malto on rapea, mehukas ja aromaattinen.

’Åkero’ oli vuosikaudet tärkein kauppavakiolajikkeisiin kuuluva talvilajikkeemme. ’Åkeron’ ongelmana on pidetty sen varsin myöhään alkavaa satoikää ja jonkinasteista jaksottaissatoisuutta. Myös siihen helposti iskevä tuppilohome on vähentänyt sen merkitystä kaupallisessa viljelyssä, mutta kotipuutarhassa se puolustaa paikkaansa edelleen. Sen vuoksi ’Åkero’ on edelleen useiden taimistojen luetteloissa.

’Samo’, ’Jaspi’ ja ’Make’

Kuusiston kartanon hedelmätarhaa kunnostettaessa on pyritty pitäytymään hedelmätarhan vanhoissa lajikkeissa, mutta mukaan on 1990-luvulla tullut myös kolme uudempaa suomalaista lajiketta: ’Samo’, ’Jaspi’ ja ’Make’. Ne ovat peräisin MTT:n puutarhatutkimuksen professori **Jaakko Säkön** 1950-luvun lopulla aloittamasta jalostusohjelmasta. Kauppaan ne on nimetty 1980-luvun alussa. Puut ovat kartanorakennuksen länsipuolella rinteessä.

Syysomena ’Jaspi’ (nro 26) kypsyy syyskuun puolenvälin paikkeilla. Se on näistä kolmesta ehkä eniten levinnyt kaupalliseen viljelyyn. ’Jaspi’ on ’Lobon’ ja ’Huvituksen’ risteymä, joten siinä on haettu laatua ulkomaisesta herkkulajikkeesta ja kestävyyttä kotimaisesta vahvaksi tunnetusta paikallislajikkeesta.

Syysomena ’Make’ (nro 24) on ’Atlaksen’ ja ’Keltaisen Syyskalvillin’ risteymä. Se kypsyy syyskuun ensimmäisellä puoliskolla ja kestää melko hyvin säilytystäkin. Se on nimensä mukaan makea, hyvin vähähappoinen, rakenteeltaan rapea ja herkullinen omena.

Kesäomena ’Samo’ (nro 25) kypsyy elokuun lopulla ja kesäomenien tapaan säilyy hyvin vähän aikaa. Sen vanhemmat ovat kanadalainen herkkulajike ’Melba’ ja suomalainen kestävä ’Huvitus’.

Omenapuu numero 30

Lähellä sisääntulotietä, aivan sireeniaidan vieressä kasvaa tiettävästi Kuusiston hedelmätarhan vanhin omenapuu. Sen latvus katkesi 1990-luvun alussa ja sen arveltiin kuolleen, mutta puu sinnittelee edelleen.

Lajikkeen on arveltu olleen ’Kaniker’. Sitä se ei ole – ainakaan enää – vaan todennäköisesti kysymyksessä on perusrunko. Tämä selittäisi myös puun elpymisen uudestaan.

Puun runko on jo huonokuntoinen, ontto ja monella tapaa vaurioitunut. Ihmeteltävän sinnikkäästi se kuitenkin kantaa uutta latvustaan, kukkiaan ja jokavuotista satoaan.

Hedelmä on pienikokoinen, litteänpyöreä hiukan silmään päin kapeneva. Omenan väri on keltainen vailla minkäänlaista peiteväriä, korkkihuokoset näkyvät pieninä tummina pisteinä. Maku on makeahko ja pieni aistittava karvaus viittaa siemenlähtöiseen perusrunkoon.

Omenapuu numero 32

Hedelmätarhan läntisessä alanurkassa on yksinäinen talviomenapuu, jota ei ole pystytty tunnistamaan. Puu oli hukkua villiintyneiden kirsikoiden sekaan, kunnes se alkoi taas tuottaa hedelmää, kun kirsikat raivattiin pois.

Hedelmä on säännöllisen pyöreä, lähes pohjavärillinen, vihreä, mutta saadessaan valoa sen poski saa ruusunpunaisen hiukan raitaisen peitevärin. Maku on syksyllä hapan. Hedelmät säilyvät pitkälle seuraavaan vuoteen, jolloin vihreä väri muuttuu keltaisemmaksi ja silloin sen maku myös paranee. Kantakuoppa on ahdas ja kannan tyvessä saattaa olla åkeromainen nystyrä.

Siemenkoppi on suljettu. Hedelmäliha aluksi vihertävää, mutta varastokypsymisen aikana muuttuu kellertäväksi. Rakenne on rapea, ja joulun jälkeen omenaa voi sanoa jopa hyväksi.

Omenaa voisi kutsua ’Kuusiston Talviomenaksi’, kunnes se tunnistetaan. Mahdollista on myös, että se on sinne siemenestä kasvanut, jolloin se voitaisiin nimetä ’Kuusiston Talveksi’. Tosin rakenne ja maku viittaavat siihen, että kyseessä olisi kuitenkin lajike.

Koristeomenapuut

Aivan kartanorakennuksen nurkalla on tunnistamaton omenapuu (nro 15), jolla on erittäin kaunis, runsas kukinta, mutta hedelmät ovat pieniä, vihreitä, hyvin kirpeitä. Kyseisen puun alapuolella rinteessä on toinen vastaavanlainen yksilö (nro 119).

Sitä ei toistaiseksi tiedetä ovatko nämä koristetarkoituksessa istutettuja, onko kysymyksessä jalolajikkeen menehtymisen vuoksi jäljelle jäänyt perusrunko vai ovatko nämä niin sanottuja salaattiomenia, joita on tarkoituksella istutettu lähelle päärakennusta.

On myös mahdollista, että Kuusistossa, niin kuin muissakin kartanoissa, on kasvatettu omenia siemenistä, ja katsottu sitten, minkälaisia hedelmiä saadaan. 1800-luvun lopun puutarhahinnastojen mukaan on ollut myynnissä Siperian omenia (pieniä salaattiomenia, *Pyrus prunifolia, P. baccata*).

Kuusiston puut ovat enemmän *P. prunifolia*-tyyppiä, sillä *P.baccata* on vielä pienihedelmäisempi.

Päärynä ja omena kuuluivat siihen aikaan samaan sukuun *Pyrus*, vasta myöhemmin omena erotettiin omaksi suvukseen *Malus.* Nämä säilöntään tarkoitetut puut olivat vailla lajikenimeä eli todennäköisesti siemenestä kasvatettuja.

Kartanon pienihedelmäiset puut ovat varsin terverunkoisia, vaikka selvästi aika iäkkäitä. Kiehtova ajatus olisi, jos nämä todella olisivat aikanaan istutettu salaattiomeniksi, umpioimalla valmistettavaksi pikkelssin tapaiseksi lisäkkeeksi taloudessa. Joka tapauksessa ne ovat varsin koristeellisia keväisessä valkoisessa kukkahunnussaan.

Päärynäpuut ’Cecilia’

’Cecilia’ on ruotsalainen päärynälajike. Aleksandra Smirnoff kertoo sitä viljellyn Turun ja Uudenmaan lääneissä 1800-luvun lopulla, ja Lindön kartano on lisännyt sitä jossakin määrin.

’Ceciliaa’ pidetään ilmastollisesti hyvin kestävänä. Sen viljely perusteltua alueilla, joissa kaikkein hienoimmat päärynät eivät menesty. Hedelmä on pieni, pyöreähkö ja silmään päin levenevä. Se kypsyy syyskuun puolenvälin aikoihin. Se on käytettävä melko nopeasti, sillä se ei kestä varastointia.

Lajike on tuotu Kuusistoon 1990-luvun alussa. Niitä on hedelmätarhan länsipuolella lähellä syreeniaitaa kolme yksilöä: numerot 60, 61 ja 63.

’Forssin päärynä’

’Forssin päärynä’ on suomalainen päärynän paikalliskanta, joka on peräisin Mikkelin maalaiskunnasta.

Lajike on tuotu Kuusistoon 1990-luvun alussa. Niitä on hedelmätarhan länsipuolella lähellä syreeniaitaa kaksi yksilöä: numerot 59 ja 64.

Numero 62 lienee ollut samaa lajiketta, mutta jalolajikkeen kuoltua paikalla kasvaa edelleen perusrunko. Se kukkii kyllä erittäin kauniisti, mutta hedelmät ovat pieniä, kovia ja syötäväksi kelpaamattomia.

’Forssin päärynä’ on pienikokoinen kesäpäärynä. Se kypsyy elokuussa ja se on syötävä melkein heti puusta, sillä sen malto ruskettuu nopeasti. Malto on pehmeää, mehukasta ja makeaa. Päärynä on hetken aikaa herkullinen, kunnes kypsyy yli.

Päärynäpuut numerot 65 ja 66

Kuusiston kartanon hedelmätarhassa, kartanon länsipuolella alarinteessä on kaksi tunnistamatonta päärynää: numerot 65 ja 66.

Puut ovat hyvin vanhoja ja melko huonokuntoisia, ja päärynät jäävät tämän vuoksi hyvin pieniksi. Ne ovat kuitenkin kypsinä varsin makeita, joten niitä voisi kutsua ’Kuusiston Sokeripäärynöiksi’, sillä sellainen lajike mainitaan vanhoissa puutarhalehdissä.

Luumut ja kirsikat

Kuusiston kartanon hedelmätarhassa on runsaasti kirsikkapuita. Kartanon länsipuolella alarinteessä kasvaa metsikkömäisesti kirsikoita samoin länsipuoleisen syreeniaidanteen vieressä lähellä pylväskatajaa ja tammea. Kirsikat ovat hapankirsikoita. Lajiketunnistusta niistä ei ole tehty.

Hedelmätarhassa on jäljellä muutamia luumupuita. Yhtä punaluumua lukuun ottamatta keltaluumut kasvavat kartanorakennuksen takarinteen alla kirsikkapuiden ja omenapuu numero 42 vieressä. Keltaluumupuut eivät ole tehneet vuosiin hedelmää ja näitä pölyttämään on istutettu vuonna 2009 kaksi suomalaista vanhaa punaluumukantaa, joista toinen on peräisin Imatralta ja toinen Kangasniemeltä.

Kirjallisuutta

Vanhoja omenalajikkeita käsittelevää kirjallisuutta:

Olof Eneroth – Alexandra Smirnoff, *Handbok i Svensk Pomologi*. P.A. Norstedt & Söners Förlag. Stockholm 1896.

Leif Blomqvist, *Pohjoisen omenat*. Blomqvistin Taimisto Oy 2005.

Anssi Krannila – Anne Paalo, *Omenapuu*. 3. uudistettu painos. Multikustannus Oy 2008.

Väinö Lehtonen, *Omenanviljely*. Werner Söderström 1946.

Olavi Meurman – Olavi Collan, *Suomen hedelmäpuut ja viljellyt marjat 1*. Oy Suomen kirja 1946.

Alexandra Smirnoff, *Suomen pomologiian käsikirja*. Suomentanut A. Westerlund. Werner Söderström 1894.

Håkan Svensson – Kent Kastman, *Äpplen i Sverige*. 2. painos. Prisma 2005.

Vanhin valokuva Kuusiston kartanosta on vuodelta 1879. Sen on ottanut historioitsija Reinhold Hausen, joka kesinä 1877 ja 1879 teki arkeologisia kaivauksia Kuusiston piispanlinnan raunioilla.

Tekstit: Maarit Heinonen ja Hilma Kinnanen, MTT
Kuvat: MTT arkisto/ Merja Hartikainen, Maarit Heinonen, Hilma Kinnanen ja Hannu Ojanen